

Research and Development Project on Phutthamonthon Future Search

Nawarat Phlainoi

ABSTRACT

This research report indicates an attempt of multi - disciplinary academicians involved in conducting an action research to created a learning community by means of social research for social action. The goal of the project is to collectively create a Civil Society Movement in Phutthamonthon community of Nakhon Pathom province. The project emphasizes on creating a learning process mechanism together through various components of the project, for instance, the assessment of community capital in order for potential assessment, development of local researchers, young scholars and potentiality of civic groups and network, social communication within the community, and conclusion of lessons learnt. At present, the project has been to the point where it could be stated that self - organizing and social responsibility have been developed and learned among some individuals and groups within the community.

การวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑล

เนาวรัตน์ พลายน้อย

บทคัดย่อ

รายงานการวิจัยนี้ชี้ให้เห็นถึงความพยายามของนักวิชาการหลากหลายสาขาวิชาที่ได้เข้ามาร่วมกันดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการสร้างชุมชนเรียนรู้ โดยใช้แนวทางแสวงหาความรู้เพื่อปฏิบัติการทางสังคม (Social research for Social action) เป้าหมายของโครงการอยู่ที่การร่วมสร้างกระบวนการประชาคม (Civil Society Movement) ในชุมชนพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม โครงการมุ่งเน้นสร้างกลไกให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ (Process of learning) ร่วมกันโดยผ่านองค์ประกอบของโครงการหลายด้าน เช่น การศึกษาทุนในท้องถิ่น (Community capital) เพื่อประเมินศักยภาพชุมชน (Potential assessment) การพัฒนานักวิจัยในท้องถิ่น (Local researchers) การพัฒนานักวิชาการรุ่นใหม่ (Young scholars) การพัฒนาศักยภาพประชาคมกลุ่มย่อยต่างๆ (Civic groups) และเครือข่าย การสื่อสารทางสังคม (Social communication) ในชุมชนและการสรุปถอดบทเรียน ปัจจุบันโครงการดำเนินการมาถึงจุดที่พอกล่าวได้ว่าได้เกิดการเรียนรู้ของชุมชนพุทธมณฑลในการจัดตั้งตนเอง (Self organizing) และเกิดภาวะการเอื้อระต่อสังคมขึ้นในกลุ่มบุคคลส่วนหนึ่งของชุมชนแห่งนี้

ความเป็นมา

เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2535 ผู้นำประเทศต่างๆ ทั่วโลกรวมทั้งประเทศไทยได้เข้าร่วมการประชุมครั้งสำคัญของสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา ที่กรุงริโอเดอจาเนโร ประเทศบราซิล การประชุมครั้งนั้นเห็นพ้องกันว่าประเทศทั้งหลายประสบกับปัญหาที่สำคัญร่วมกัน 4 ด้านหลัก คือ เรื่องความเหลื่อมล้ำในรายได้ ความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศน์ การแตกสลายของระบบครอบครัวและชุมชน รวมทั้งความเสื่อมถอยของระบบจริยธรรม ในการประชุมได้มีการลงนามรับรองเอกสาร 5 ฉบับ ฉบับที่เป็นที่รับรู้และกล่าวถึงกันมากคือ **แผนปฏิบัติการ 21 (Agenda 21)** ที่มีสาระมุ่งดำเนินการให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ขณะนี้เวลาผ่านมานับได้เป็นปีที่ 10 แล้ว และกำลังจะมีการประชุมครั้งใหญ่เช่นนี้อีกครั้ง ณ กรุงโจฮันเนสเบิร์ก ประเทศสาธารณรัฐแอฟริกาใต้ ที่เรียกกันว่า **“RIO+10”** ในวันที่ 26 สิงหาคม - 4 กันยายน พ.ศ. 2545 นี้ เป็นที่น่าสังเกตว่าปัญหาต่างๆ ที่กล่าวถึงในการประชุมครั้งสำคัญเมื่อ พ.ศ. 2535 นั้นดูเหมือนจะยังไม่ได้รับความสนใจแก้ไขอย่างจริงจัง และปัญหาเหล่านั้นดูจะทวีขนาดความรุนแรงแผ่ขยายไปมากกว่าเดิม

สังคมในปัจจุบันและอนาคตมีพลวัตและความซับซ้อนของปรากฏการณ์มากกว่าการประชุมระดับโลกเมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2535 มากมายนัก กล่าวเฉพาะสังคมไทยก็จะพบกันว่ามีวิกฤตต่างๆ เกิดขึ้นมากมาย สังคมมีความเป็นพหุนิยม (Pluralist society) มากขึ้น และอยู่ในช่วงที่เรียกกันว่ายุคเปลี่ยนผ่านครั้งใหญ่ (Great transformation) การใช้เครื่องมือยุทธศาสตร์การจัดการกับตัวเอง ชุมชน และสังคมตามความเคยชินในทิศทางเดิมๆ เป็นสิ่งที่ไม่น่าจะมีประสิทธิผลและมีความจำเป็นต้องแสวงหาวิธีจัดการกับปัญหาในแนวทางใหม่ๆ (Coping strategy) มากขึ้น

นับตั้งแต่ประเทศไทยดำเนินการพัฒนาประเทศโดยกำหนดสิ่งต่างๆ จากศูนย์กลางอย่างจริงจังเข้มข้นมาเกือบ 50 ปีแล้วนั้น กลุ่มผู้มีบทบาทหลัก (Actor) ในการพัฒนาประเทศ คือ กลุ่มข้าราชการ และกลุ่มภาคธุรกิจเอกชน สำหรับภาคประชาชนนั้นมีบทบาทน้อยมาก เป็นเพียงผู้ดู ผู้รอรับผลการกระทำของ 2 กลุ่มดังกล่าว พร้อมกันนั้นก็ยังมีหน้าที่จ่ายภาษีให้กลุ่มคน 2 กลุ่มนั้นไปเป็นผู้บริหารรัฐกิจนำพาสังคมไปในทิศทางที่ตนไม่ได้มีสิทธิมีเสียงในการกำหนดเท่าที่ควร

แนวทางพัฒนาประเทศโดยขาดการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชนดังกล่าวได้ก่อให้เกิดภาวะวิกฤตทางโครงสร้างหลายรูปแบบ รูปธรรมของปัญหาเกิดขึ้นชัดเจนเมื่อประเทศประสบภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2540 ที่ผ่านมา ซึ่งทำให้มีภาวะหนี้สินสาธารณะเป็นจำนวนสูงสุดในประวัติศาสตร์ชาติไทย กระนั้นก็ตามวิถีการพัฒนาประเทศในแนวทางหลักหลังปี พ.ศ. 2540 ก็ยังคงเน้นแนวทางเดิมอย่างเหนียวแน่นคือ แนวทางการแข่งขันเพื่อเข้าสู่กระแส

โลกาภิวัตน์ ทั้ง ๆ ที่หลักฐานเชิงประจักษ์จำนวนมากชี้ให้เห็นถึงปัญหาการพัฒนาประเทศในแนวทางนี้ว่าไม่ใช่แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่จะนำมาสู่สันติสุขของคนส่วนใหญ่ ปัจจุบันภาครัฐและภาคเอกชนเริ่มกล่าวถึงหรือมีความหวังในการฟื้นจากวิกฤต แต่มีความสนใจใคร่ครวญอย่างจริงจังน้อยมากว่าจะฟื้นเพื่อมีเป้าหมายไปทางไหน แนวทางใหม่หรือแนวทางเดิม

ท่ามกลางกระบวนทัศน์ในการพัฒนาหรือการมองเห็นภาพของสังคมที่พึงปรารถนา (Desirable society) ที่ต่างกันนั้นได้มีกระบวนทัศน์ในการพัฒนาของภาคประชาชนหรือพลเมืองที่ตื่นรู้ (Active citizen) ที่เรียกร้องขอโอกาสในการเข้ามากำหนดวิถีชีวิตตนเอง อันถือได้ว่าเป็นความเคลื่อนไหวของกลุ่มคนที่มีจิตสำนึกใหม่ (New consciousness) เกิดขึ้นดังที่เรียกกันว่ากระบวนกรประชาคม (Civil Society Movement) หรือประชาสังคม (Civil Society)

กระบวนกรประชาคมเกิดขึ้นจากการที่พลเมืองได้สัมผัสได้ตรงต่อภาวะวิกฤตในสังคมและมองเห็นว่าเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนมนุษย์จำเป็นต้องเปลี่ยนวิถีคิด ระบบคุณค่า ปรับแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างกันเสียใหม่ ด้วยเหตุที่โลกปัจจุบันและอนาคตมีพลวัตซับซ้อนเกินกว่าที่ตัวแทนหรือรัฐบาลจากการเลือกตั้งจะจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพแต่เพียงฝ่ายเดียวประสิทธิภาพที่ผ่านมาพบว่าภาครัฐมีประสิทธิภาพต่ำในการบริหารจัดการและมีความไม่มั่งคั่งจะรับใช้ผลประโยชน์ของคนส่วนน้อยที่ได้เปรียบ เมื่อพบว่าขนาดปัญหาในสังคมใหญ่โตเกินกำลังที่จะจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพ แทนที่ภาครัฐจะให้ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมจัดการกับปัญหา รัฐบาลมุ่งหาทางออกโดยใช้วิธีแก้ปัญหามา โดยนำเอาภาคธุรกิจเอกชน ภาคทุนหรือตลาดเข้ามาจัดการแทน ดังเช่น ความเคลื่อนไหวในเรื่องการแปรรูปภาครัฐและรัฐวิสาหกิจในขณะนี้

กระบวนกรประชาคมมีความเชื่อเรื่องการเพิ่มบทบาททางสังคมของภาคประชาชนที่ยึดโยงกันเป็นเครือข่ายในกิจกรรมเชิงสาธารณะ การมีสิทธิในการกำหนดวิถีชีวิต มีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น มีแบบแผนความสัมพันธ์ของพลเมืองอย่างเท่าเทียมกันไม่ใช่เป็นการอุปถัมภ์ของผู้ใหญ่ต่อผู้น้อย มีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน (trust) มีการสื่อสารกันสม่ำเสมอ เน้นประโยชน์ร่วมหรือ “การเอาธุระต่อสังคม” ยอมรับในความหลากหลาย มองปัจเจกชนว่ามีศักยภาพ มีบทบาทในฐานะผู้กระทำ (actor) ขวนขวายในกิจการของส่วนรวม ต่างกับแนวทางเดิมที่ภาคประชาชนมีหน้าที่ออกเสียงเลือกตั้ง จ่ายภาษี แล้วปล่อยให้ข้าราชการและข้าราชการทำหน้าที่บริหารโดยประชาชนรอรับผลหรือ “เกาะรั้วดู” กระบวนกรประชาคม เชื่อว่าภาคประชาชนจัดการสร้างสรรค์พึ่งตนเองได้โดยผ่านการมีจิตสำนึกสาธารณะ (Civic mind) อันเป็นสำนึกที่ใส่ใจพร้อมจะมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะยึดมั่นในความดีร่วมและปกป้องสิทธิของปัจเจกบุคคล ประชาสังคมเน้นให้ความสำคัญกับการจัดตั้งร่วมมือกันในลักษณะความเป็นหุ้นส่วน เน้นความรัก ความสมานฉันท์ ความเอื้ออาทรต่อกัน มุ่งความสงบสันติไม่ต้องการความรุนแรงและขัดแย้งกัน

เน้นการเข้าร่วมของทุกฝ่ายทั้งรัฐและเอกชนโดยไม่แบ่งแยกฝ่าย เน้นความเป็นเอกภาพและสมานฉันท์ของสังคมมากกว่าความขัดแย้งไม่ได้ดำรงตนอยู่ตรงข้ามกับรัฐและอำนาจการเมือง (พระไพศาล วิสาโล, 2543; ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, 2544; เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2543)

ประชาสังคม (Civil Society) เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในสังคมตะวันตกมานานกว่า 2 ศตวรรษแล้ว มีผลงานของนักวิชาการร่วมสมัยที่กล่าวถึงคุณูปการของประชาสังคม ที่อ้างอิงกันอยู่หลายท่านเช่น Peck (1993), Mathews (1999), Putnam (1993) และงานของมูลนิธิ Kettering เป็นต้น กรณีสังคมไทย พระไพศาล วิสาโล (2543) เห็นว่าพุทธศาสนาและประชาสังคมจะทำให้เกิดโลกแห่งดุลยภาพ หากสองสถาบันนี้มีความสัมพันธ์อย่างเกื้อกูลกันจะมีคุณูปการอย่างมาก

การดำเนินงานขบวนการประชาสังคมในประเทศไทยที่ผ่านมา มีความหลากหลายแตกต่างกันอยู่บ้างและนับว่าเป็นวาทกรรมทางสังคม (Social discourse) ร่วมสมัยขณะนี้⁽¹⁾

บริบทของอำเภอพุทธมณฑลโดยสังเขป

โดยที่โครงการวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑลดำเนินการโดยใช้พื้นที่ในอำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐมเป็นหลัก รายงานการวิจัยนี้จึงจะกล่าวถึงพื้นที่วิจัยโดยสังเขปดังนี้ อำเภอพุทธมณฑล ตั้งเป็นกิ่งอำเภอเมื่อ 27 ธันวาคม 2533 และยกฐานะเป็นอำเภอเมื่อ 5 ธันวาคม 2539 โดยแยกตัวมาจากอำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ประกอบด้วย 3 ตำบล (ศาลายา, คลองโยง และมหาสวัสดิ์) 17 หมู่บ้าน ประชากรเมื่อปี พ.ศ.2545 มีจำนวน 24,937 คน แต่เนื่องจากเป็นพื้นที่ชานกรุงเทพฯ และมีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว จึงมีประชากรแฝงจากการย้ายถิ่นเป็นจำนวนมาก ประกอบกับมีหน่วยราชการ สถานศึกษา ภาคธุรกิจเอกชน ย้ายมาก่อตั้งในพื้นที่หลายแห่ง ทำให้ประชากรในช่วงกลางวัน (day time population) กับประชากรช่วงกลางคืน (night time population) ต่างกันเป็นอันมาก

ประวัติศาสตร์ของอำเภอพุทธมณฑลสามารถสืบค้นไปได้ถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาในสมัยพระมหาจักรพรรดิ ที่มีการสร้างเมืองนครชัยศรีขึ้น และเกิดชุมชนริมแม่น้ำท่าจีนใน พ.ศ. 2092 การอพยพของชาวจีนเข้าสู่ประเทศไทยในช่วงปลายกรุงศรีอยุธยา - ต้นรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2302 - 2385) ช่วงดังกล่าวแรงงานชาวจีนได้มาขุดคลองโยง คลองมหาสวัสดิ์ (เพื่อเชื่อมแม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำท่าจีน) ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2421) ได้โปรดให้ขุดคลองทวีวัฒนา เพื่อเชื่อม

⁽¹⁾ มีงานวิชาการที่วิพากษ์ขบวนการภาคประชาชนและภาคประชาสังคมที่ควรพิจารณา เช่น สมศักดิ์ สามัคคีธรรม (2544) สมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์ (2544) และ Fowler (1996) เป็นต้น

คลองโยง คลองมหาสวัสดิ์ และคลองภาษีเจริญเข้าด้วยกัน การขุดคลองต่างๆ ดังกล่าวยังผลให้เกิดชุมชนและวิถีชีวิตริมแม่น้ำและมีการจับจองที่ดิน 2 ฝั่งน้ำ ทำให้เกิดชุมชนริมแม่น้ำ เช่น สุวรรณาราม มะเกลือ คลองโยง และศาลายาจวบจนปัจจุบัน

ความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญเกิดขึ้นเป็นระยะๆ นับจากการก่อสร้างทางรถไฟสายใต้ (พ.ศ. 2440) การก่อสร้างพุทธมณฑลในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม ในพื้นที่ 2,500 ไร่ เพื่อฉลองพุทธศตวรรษครบ 25 ศตวรรษ การตัดถนนพุทธมณฑลสายสี่ (พ.ศ. 2503) การก่อสร้างมหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา ในพื้นที่ 1,242 ไร่ ในปี พ.ศ. 2519 และเปิดการเรียนการสอนในปี พ.ศ. 2525 รวมทั้งการตัดถนนปิ่นเกล้า - นครชัยศรี (พ.ศ. 2521)

ที่มาของโครงการวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑล

มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา มีกลุ่มนักวิชาการที่สนใจความเคลื่อนไหวและการเปลี่ยนแปลงในสังคมพื้นที่นี้อยู่กลุ่มหนึ่ง นักวิชาการกลุ่มนี้มีกิจกรรมทางวิชาการพบปะ พูดคุยร่วมดำเนินกิจกรรมทางวิชาการระหว่างกันอยู่โดยต่อเนื่อง เรียกชื่อว่า “กลุ่มศาลายาฟอรั่ม” นักวิชาการกลุ่มนี้สังกัดในคณะวิชาที่แตกต่างกัน เช่น คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท สถาบันวิจัยโภชนาการ และสถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว เป็นต้น โดยที่ส่วนใหญ่มีความสนใจเรื่องชุมชน มีประสบการณ์ด้านการร่วมพัฒนากระบวนการประชาคมมากระยะหนึ่ง บางคนมีความเกี่ยวพันทำงานทางสังคมกับบุคลากรและประชาชนในพื้นที่รอบมหาวิทยาลัยในเขตอำเภอพุทธมณฑล หรือนครปฐมค่อนข้างมาก บางคนได้ใช้กระบวนการเรียนการสอนในรายวิชาที่รับผิดชอบให้นักศึกษาได้ไปสัมผัสศึกษาประเด็นที่เป็นปรากฏการณ์จริงในชุมชนพุทธมณฑลอยู่เป็นระยะด้วย

นักวิชาการกลุ่มนี้ได้เสนอโครงการวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑลต่อมหาวิทยาลัยมหิดล และได้รับการสนับสนุนให้ดำเนินการในช่วงปีงบประมาณ 2542 - 2544

แรงจูงใจสำคัญของการจัดทำโครงการนี้มีหลายประการ ในเชิงพื้นที่พบว่าอำเภอพุทธมณฑล อันเป็นที่ตั้งของมหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา เป็นพื้นที่ที่มีลักษณะทวีลักษณะ มีทั้งภาคเมืองที่เติบโตทันสมัยเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ขณะเดียวกันก็เป็นพื้นที่ชายขอบของจังหวัดนครปฐมที่มีพื้นที่ติดกับกรุงเทพฯ และนนทบุรีที่ยังคงมีความเป็นชนบทอยู่มาก กล่าวได้ว่าเป็นภาพจำลองของสังคมไทยในยุคทุนนิยมโลกาภิวัตน์ มีทั้งพื้นที่ไร่นาเกษตรกรรมดั้งเดิมและแผนใหม่ มีชีวิตริมฝั่งแม่น้ำ พร้อมกับมีแหล่งบันเทิงเริงรมย์ อบายมุขแบบสังคมเมือง เป็นพื้นที่ที่มีอาชญากรรมมากในอดีต มีความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผู้นำในพื้นที่ โดยเฉพาะในประเด็นด้านการเมืองท้องถิ่นค่อนข้างสูง มี

หน่วยราชการสถานศึกษาระดับสูงหลายแห่งย้ายเข้ามาตั้งอยู่ มีโรงงานอุตสาหกรรม สนามกอล์ฟ บ้านจัดสรร ถนนหลวงทันสมัย ทางรถไฟรางคู่ ฯลฯ มีการแสวงหา ประสานผลประโยชน์ร่วม และ ต่อรองผลประโยชน์ที่ขัดแย้ง อันกล่าวได้ว่าเป็นความสัมพันธ์ระหว่างกระแสโลกาภิวัตน์และการ ดำรงอยู่ของชุมชนท้องถิ่น (Globalization & Localization relationship) ที่ยังขาดการพัฒนา กลไกของสังคมที่จะรองรับความสัมพันธ์ใหม่ในช่วงเปลี่ยนผ่านนี้ เป็นปัญหาการวิจัยทั้งในเชิงทฤษฎี และเชิงประจักษ์ (theoretical, empirical problem) ที่ว่าจะมีทางเลือกการพัฒนาเช่นใด (development alternatives) ในสถานการณ์ของชุมชนเช่นนี้ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนโดย ลดความตึงเครียด ความขัดแย้งไปสู่การเปลี่ยนผ่านอย่างสร้างสรรค์ได้ สิ่งนี้ถือเป็นปัญหาทาง ทฤษฎีสังคมวิทยาการพัฒนาที่ยังไม่มีข้อสรุป ขณะเดียวกันก็คาดหวังว่าโครงการวิจัยจะเป็นส่วน หนึ่งของการเรียนรู้เพื่อการพัฒนา นโยบาย (Science policy research) ที่มีความหมายต่อพื้นที่ และวงวิชาการด้วย โดยคณะผู้วิจัยมีกรอบฐานความคิดร่วมกันว่า การพัฒนาความเป็นประชาคม น่าจะเป็นกลไกเชิงสถาบันที่มีประสิทธิภาพกลไกหนึ่งในการรองรับสังคมในยุคเปลี่ยนผ่านเช่นนี้ (effective institutional mechanism)

อนึ่ง โครงการวิจัยมีฐานความคิดอีกด้วยว่าในบริบททางสังคมที่มีพลวัตและความซับซ้อน เช่นที่เป็นอยู่ องค์ความรู้ ทฤษฎีแนวคิด เครื่องมือการทำงาน หรือความปรารถนาดีลงไปปฏิบัติ การเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเช่นที่ปฏิบัติกันมา ไม่น่าจะเพียงพอต่อการรับมือกับปัญหา จึงจำเป็นต้องมีการสร้างความรู้สำหรับการเปลี่ยนแปลงหรือต้องแสวงหาความรู้ เพื่อปฏิบัติการทางสังคม (Social research for Social action) การวิจัยที่ดำเนินการมิใช่เพียงการผลิตผลงานทางวิชาการ ในจารีตเดิม หากแต่เป็นความพยายามร่วมสร้างให้สังคมตื่นตัวและรับรู้ โดยมีฐานการกำหนด นโยบายที่มาจากการเรียนรู้ร่วมกัน กระบวนการวิจัยจะมีส่วนช่วยหนุนเสริมศักยภาพผู้เกี่ยวข้อง ทุกฝ่ายให้มีความเข้มแข็งขึ้น โดยเฉพาะในส่วนของนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยที่ร่วมโครงการก็จะ เกิดการเรียนรู้และเรียนรู้เพิ่มขึ้นไปพร้อมกันด้วย

วัตถุประสงค์ของโครงการ

วัตถุประสงค์หลักของโครงการวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑล เพื่อพัฒนากระบวนการ ประชาคม (Civil Society Movement) ในชุมชนพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม เพื่อนำไปสู่ การเรียนรู้และมีสำนึกร่วมในการจัดการตนเองของชุมชน

กรอบความคิดของโครงการ

- 1) โครงการวิจัยนี้มุ่งเน้นกระบวนการเรียนรู้ (process of learning) ร่วมกัน มุ่งพัฒนา วิชาการที่ตั้งอยู่บนเงื่อนไขของสังคมพื้นถิ่นมากกว่ามุ่งเน้นสร้างองค์ความรู้ใหม่

- (knowledge creation) ในความหมายที่เคร่งครัดตามหลักปฏิฐานนิยม (positivism)
- 2) โครงการมุ่งเน้นความเป็นชุมชนและประชาคมที่ตั้งอยู่บนฐานของเครือข่ายการรับรู้และเรียนรู้ภายใต้จุดหมายร่วมกัน
 - 3) โครงการมุ่งเน้นการทำงานแบบสหวิทยาการ
 - 4) โครงการมุ่งประสานความร่วมมือกันของพหุภาคี (Multi - sectoral cooperation approach)
 - 5) โครงการมุ่งเน้นการเชื่อมโยงระบบการจัดการตนเองด้วยความสัมพันธ์ทั้งแนวดิ่งและแนวระนาบที่เกาะเกี่ยวกันไว้ด้วยการมีจุดหมายร่วมกัน (Self - organizing approach)
 - 6) โครงการมุ่งกระบวนการเรียนรู้ตนเองและความซับซ้อนโดยรอบควบคู่ไปกับกระบวนการสร้างสมรรถนะและความเป็นประชาธิปไตยทางสังคมและวัฒนธรรม (Deliberative democratic approach)
 - 7) โครงการมุ่งกระบวนการเรียนรู้ที่ควบคู่ไปกับการลงมือปฏิบัติ (Participatory action research)
 - 8) โครงการมุ่งพัฒนาเวทีเหตุการณ์และกิจกรรมสื่อสารกับสังคมอย่างต่อเนื่อง (Social events & Social communication)

วิธีดำเนินการโครงการ

โดยที่โครงการมีเป้าหมายหลักในการพัฒนากระบวนการประชาคม ซึ่งนับเป็นทั้งเป้าหมายและกระบวนการสำคัญในการขับเคลื่อนโครงการ วิธีดำเนินโครงการนี้มิได้มีสูตรสำเร็จที่แน่นอนตายตัว หากแต่เป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างใคร่ครวญประเมินการดำเนินงานไปทุกระยะ (after action review) ตลอดโครงการ กิจกรรมต่างๆ ในโครงการพยายามออกแบบดำเนินการให้เกิดการบูรณาการ การมีส่วนร่วมและพัฒนาการเรียนรู้ไปโดยตลอด กิจกรรมต่างๆ ดำเนินการต่อเนื่องหลายครั้งตลอดโครงการ ไม่มีลำดับขั้นตอนที่เคร่งครัดแต่เพื่อให้เห็นภาพการขับเคลื่อน พอจะสรุปกิจกรรมต่างๆ ที่ดำเนินการได้โดยสังเขปดังนี้

1) ชั้นเตรียมการ

- นักวิจัยในโครงการประชุมสื่อสารแนวทางโครงการให้เกิดการยอมรับและเข้าใจในทิศทางร่วมกัน โดยเฉพาะในระยะแรกอย่างต่อเนื่อง
- กำหนดบทบาทหน้าที่เฉพาะและหน้าที่ที่ปฏิบัติร่วมกันของนักวิจัย

- สรรพหัตถ์วิจัยประจำโครงการเต็มเวลา และสรรหาบุคคลในชุมชนเพื่อเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงและประสานงานในชุมชน
- เรียนรู้/ฝึกฝนในการทำงาน “เข้ามาช่วย” กับชุมชน รวมทั้งเรียนรู้แนวทางการเป็นวิทยากรที่สร้างกระบวนการมีส่วนร่วม (facilitator) ในชุมชน เช่น เทคนิค AIC, Metaplan, Mind mapping และ Future search เป็นต้น
- การวิเคราะห์เสาะหา “ผู้เอารูระกับชุมชน” ที่มีอยู่ในด้านต่าง ๆ (ซึ่งพบว่าผู้เอารูระแตกต่างกันไปตามประเด็น เช่น ยาเสพติด, สิ่งแวดล้อม, การศึกษา)
- การสื่อสารโครงการกับผู้นำภาครัฐ ผู้นำท้องถิ่น พร้อมทั้งเชิญให้เข้ามามีส่วนร่วม
- การสื่อสารโครงการวิจัยให้เกิดการรับรู้ภายในมหาวิทยาลัยมหิดลในวงกว้าง

2) ขั้นตอนการ

(1) จัดเวทีสื่อสาร (forum) กับชุมชน

โครงการยึดหลักว่า การสื่อสารปฏิสัมพันธ์ (Communication) โดยต่อเนื่องเป็นหนทางที่ดีในการพัฒนาการรับรู้ก่อให้เกิดความไว้วางใจซึ่งกันและกัน (trust) ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่สำคัญมากต่อการพัฒนากระบวนการประชาคม ความไว้วางใจนับเป็นเงื่อนไขแรกๆ (Pre - condition) ที่สำคัญต่อการดำเนินงานแนวทางนี้ อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานทุกขั้นตอนมีบริบทเงื่อนไขที่ซับซ้อนมาก จะพบว่ามีผู้คนรับรู้ มีท่าทีเห็นด้วย แต่ก็ยังลังเลหรือที่จะร่วมมือเป็นส่วนใหญ่เนื่องจากความเป็นชุมชนได้เสื่อมลงไปเป็นอย่างมากแล้ว โครงการในช่วงแรกได้ผู้คนมาร่วมกับโครงการไม่มากนัก ซึ่งก็เป็นไปตามทฤษฎีด้านการเปลี่ยนแปลงที่มักพบว่า การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญใดๆ มักเกิดจากคนกลุ่มเล็กๆ ก่อนเสมอ ดังที่เรียกกันว่า การเปลี่ยนแปลงที่ชายขอบ

(2) การศึกษาทุนในท้องถิ่น (Community Capital)

การขับเคลื่อนกระบวนการประชาสังคมจำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับทุนในท้องถิ่น ซึ่งได้แก่ ทุนทางเศรษฐกิจ (Economic capital) ซึ่งหมายถึงแบบแผนการผลิตแบบแผนการกระจายสินทรัพย์ และแบบแผนการบริโภค ทุนทางระบบนิเวศ, ทรัพยากร (Ecology capital) เช่น สภาพน้ำ ดิน ป่า ทุนทางสังคม - วัฒนธรรม (Social, Cultural capital) อันหมายถึงระบบเครือญาติ ความสัมพันธ์ทางสังคม และทุนมนุษย์ (Human capital) ซึ่งได้แก่สติปัญญา วิถีคิด วิถีจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับธรรมชาติ กลไกการเรียนรู้ต่างๆ ในชุมชน

การศึกษาทุนในท้องถิ่นจะทำให้เห็นว่า ทุนต่างๆ ยังมีอยู่อย่างสมบูรณ์ในท้องถิ่นหรือเสื่อมโทรมไปมากแล้ว หรืออยู่ในภาวะที่ไหลออกนอกชุมชนตลอดเวลาหรือไม่ เป็นการ

ประเมินศักยภาพ (Potential assessment) ของชุมชน ทำให้รู้ว่าชุมชนมีศักยภาพด้านใด หรือต้อง
รื้อฟื้นสิ่งใดเพื่อชุมชนตนเองบ้าง แนวทางศึกษาเช่นนี้ต่างกับการศึกษาในกระแสหลักที่มักศึกษา
แบบประเมินความต้องการ (Need assessment) อันส่อนัยยะว่าชุมชนจะต้องคอยรับความช่วยเหลือ
เหลือเป็นสำคัญ

การศึกษาทุนในท้องถิ่นได้ออกแบบให้มีพลังขับเคลื่อนและเป็นกระบวนการเรียนรู้
ระหว่างภาคีต่างๆ ร่วมกัน โดยโครงการได้ใช้เวลาและความพยายามเป็นอย่างมากในการพัฒนา
สมาชิกในท้องถิ่นให้มาเป็นนักวิจัย (Local researchers) เรื่องราวของตนเอง ให้มีส่วนร่วมในการ
ตั้งประเด็นการวิจัย หรือประเด็นที่ต้องการหาความรู้ (agenda setting) ร่วมกัน

โดยที่การวิจัยเป็นเรื่องใหม่ของสมาชิกในชุมชน ทำที่ แบบแผนความสัมพันธ์
ของนักวิจัยในโครงการที่เป็นนักวิชาการในมหาวิทยาลัยกับนักวิจัยในชุมชนนับเป็นเรื่องละเอียด
อ่อนและมีความสำคัญมาก การปรึกษาหารือ การเพิ่มพูนศักยภาพ (Capacity building) ในบาง
ด้าน ความสามารถในการผสมผสานความสามารถของแต่ละบุคคลเข้าด้วยกัน (Synergy) การจัด
ให้มีโอกาสได้เรียนรู้แสดงออกในวิถีทางกลยุธมิตรจะทำให้ผ่านพ้นขั้นตอนที่ยุ่งยากนี้ไปได้ โครง
การวิจัยและพัฒนาประชาคมพหุวัฒนธรรมได้รับบทเรียนและประสบความสำเร็จในขั้นตอนนี้ใน
ระดับหนึ่ง โดยสามารถพัฒนานักวิจัยในท้องถิ่นในปริมาณและความหลากหลายพอสมควรเมื่อ
นับถึงปัจจุบัน (โปรดดูรายชื่องานวิจัยที่จัดทำในกระบวนนี้ในภาคผนวก)

(3) การพัฒนานักวิชาการรุ่นใหม่ (Young scholars)

การพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับภาคประชาชน มีความจำเป็นต้องสร้างนักวิชาการ
รุ่นใหม่เข้ามามีส่วนหนุนเนื่องในแนวทางเช่นนี้ ปัจจุบันสถาบันการศึกษาหรือสถาบันผลิตผู้นำใน
สังคมมักมีผลผลิตในแนวทางที่เกื้อหนุนการพัฒนาในกรอบกระแสหลักเสียเป็นส่วนใหญ่ นักศึกษา
มักเรียนรู้โดยแยกโลกที่ศึกษาออกจากโลกแห่งความเป็นจริง การขับเคลื่อนประชาสังคมจะเป็น
ความจริงได้มากขึ้น หากนักศึกษาและคนรุ่นใหม่ซึ่งเกือบทั้งหมดเป็นชนชั้นกลาง - สูงในสังคมได้
รับการฝึกฝนให้รับผิดชอบ เข้ามาเรียนรู้งานเพื่อสังคม มีห้องปฏิบัติการจากความเป็นจริงของชุมชน
(Social lab) ได้รับการฝึกฝนให้มีความมั่นคงทางจิตใจมีพื้นฐานทางจิตใจที่ดี ก้าวพ้นไปจากการ
ศึกษาแบบปัจเจกผู้สำนึกสาธารณะและมีความอยากรู้อยากเห็นตลอดจนเกิดสำนึกว่าที่ตนเอง ครอบครัวยุ
ตลอดจนกลุ่มเพื่อนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุขนั้น สังคมโดยรวมได้ให้การปกป้อง
สนับสนุนอ้อมๆเป็นอย่างมาก โครงการนี้ได้พยายามสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้นักศึกษามีสิทธิหรือ
น้ำใจอาสาสมัครในการทำงานที่ได้ช่วยเหลือชุมชน สร้างความสามารถให้นักศึกษาต่างคณะ
ต่างสถาบันได้ปฏิสัมพันธ์กัน ติดต่อกันอย่างครุ่นคิด ได้ทำงานต่างๆ รวมทั้งการร่วมสร้าง
องค์ความรู้ที่เป็นที่ต้องการของชุมชนร่วมกับนักวิจัยของชุมชน รวมถึงพลังความสามารถผสมผสาน

ข้อได้เปรียบของนักศึกษาแต่ละบุคคลเข้าด้วยกัน ก่อให้เกิดการเห็นคุณค่าของเพื่อนร่วมสังคม คุณค่าของชุมชน จากประสบการณ์ตรง ได้มีโอกาสร่วมทุกข์ร่วมสุขกับผู้มีปัญหาในบางโอกาส ทำให้ไม่ดูถูกดูแคลนผู้ด้อยโอกาสกว่าในทางเศรษฐฐานะ เกิดสำนึกที่ดีต่อเพื่อนมนุษย์ผู้ที่อ่อนแอกว่า

โครงการวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑลได้คัดกรองนักศึกษาและเรียนรู้ในการพัฒนานักศึกษาให้เป็นนักวิชาการรุ่นใหม่มีนักศึกษาเข้าร่วมกระบวนการทั้งนักศึกษาระดับปริญญาตรี - โท - เอก ของมหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัยศิลปากร นครปฐม สถาบันราชภัฏนครปฐม สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล ศาลายา นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายในพื้นที่พุทธมณฑล และมีนักศึกษาที่สมัครเข้าร่วมโครงการนี้มีภูมิลำเนาอยู่ในเขตอำเภอพุทธมณฑลจำนวนหนึ่งด้วย

โครงการได้จัดกิจกรรมให้นักศึกษาได้รับการพัฒนาและเรียนรู้ร่วมกับนักวิจัยของโครงการและของชุมชน ตลอดจนร่วมกิจกรรมกับบุคลากรในชุมชนโดยต่อเนื่อง และจัดกิจกรรมพัฒนานักศึกษาเป็นการเฉพาะเป็นระยะ ๆ รวมทั้งจัดเวทีให้นักศึกษาได้นำเสนอผลงานเพื่อการเรียนรู้ในโอกาสที่เหมาะสมด้วย ขณะนี้โครงการได้ถอดบทเรียนเกี่ยวกับแนวทางกระบวนการในการพัฒนานักวิชาการรุ่นใหม่ในแนวทางนี้ไว้แล้ว รวมทั้งยังคงดำเนินกิจกรรมการพัฒนานักวิชาการรุ่นใหม่รุ่นต่อ ๆ มาอีกด้วย

(4) การพัฒนาศักยภาพประชาคมกลุ่มต่าง ๆ (Civic groups)

เมื่อดำเนินโครงการมาได้ระยะหนึ่ง ได้มีประชาคมกลุ่มย่อย ๆ เกิดขึ้น (บางกลุ่มเกิดขึ้นก่อนแล้วโดยการจัดตั้งของภาครัฐก่อนหน้าโครงการนี้) ทั้งในลักษณะกลุ่มพื้นที่ (ตำบล, หมู่บ้าน, กลุ่มริมแม่น้ำ) หรือกลุ่มประเด็นเฉพาะ (เช่น กลุ่มการศึกษา, สิ่งแวดล้อม, ยาเสพติด, พิพิธภัณฑสถาน, กลุ่มสุขภาพ, กลุ่มชีวเกษม, กลุ่มมนัสเกษม, กลุ่มสตรี, กลุ่มเยาวชนอนุรักษ์คลองในพุทธมณฑล, กลุ่มผู้สูงอายุ, กลุ่มท่องเที่ยวเชิงเกษตร - นาบัว, กลุ่มท่องเที่ยววิถีชีวิตริมน้ำ เป็นต้น)

โครงการวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑลได้มีส่วนหนุนเสริมให้กลุ่มเหล่านี้เกิดขึ้น มีปฏิสัมพันธ์ภายในกลุ่ม และระหว่างกลุ่มในรูปแบบเครือข่ายการเรียนรู้และความร่วมมือ หนุนเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพ ทำการสรุปบทเรียน (Lesson learned) อย่างไม่ถือสา จนปัจจุบันนี้กลุ่มเหล่านี้มีพัฒนาการและความเข้มแข็งที่หลากหลายแตกต่างกันไป จำเป็นต้องผ่านกระบวนการเรียนรู้และทดสอบความมีจิตสำนึกสาธารณะอีกมาก

(5) การสื่อสารทางสังคม (Social communication) ในชุมชน

โครงการวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑลมองเห็นว่าเครือข่ายทางสังคมในชุมชนตั้งอยู่บนประสิทธิภาพของเครือข่ายข่าวสารข้อมูล จึงได้ออกแบบโครงการให้เกิดการ

สื่อสารกันอย่างต่อเนื่องในรูปแบบต่างๆ เช่น การจัดทำจดหมายข่าวชาวบ้านชาวเมือง บอกข่าวประชาคมพุทธมณฑล (โปรดดูรายละเอียดในภาคผนวก) การจัดเวทีสื่อสารผลการวิจัย จัดทำองค์ความรู้ท้องถิ่นเป็นระยะๆ การจัดเวทีเสนอกิจกรรมผลงานนักวิชาการรุ่นใหม่ การจัดทำชุดนิทรรศการ การนำเสนอประเด็นในที่ประชุมผู้นำท้องถิ่นและข้าราชการของอำเภอพุทธมณฑล การจัดเวทีพูดคุยในพื้นที่สาธารณะตามโอกาสที่อำนวย การสื่อสารประเด็นต่างๆ ผ่านตลาดนัดของท้องถิ่น หรือผ่านวัดและโรงเรียนในท้องถิ่น เป็นต้น

(6) การขับเคลื่อนผลที่ได้จากการพัฒนาองค์ความรู้สู่ปฏิบัติการในสังคม

หลังจากผลการวิจัยองค์ความรู้ท้องถิ่นในบางส่วนเสร็จสิ้นลงแล้ว ได้มีการขับเคลื่อนกิจกรรมหลายด้านในชุมชนพุทธมณฑลตามมา เช่น การประชุมชุมชนและสถานศึกษาเพื่อพิจารณานำองค์ความรู้ที่นักวิจัยชุมชนร่วมกันพัฒนาขึ้น มาสู่การปฏิรูปการเรียนรู้ในท้องถิ่น และการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น (Local curriculum) การนำวิสัยทัศน์ของประชาคมพุทธมณฑล ไปสู่การรับรู้ของผู้สมัครเป็นผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และการจัดทำแผนพัฒนาในระดับท้องถิ่น เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ความพยายามในส่วนนี้ประสบผลเพียงบางส่วนเท่านั้น

(7) การยกระดับถอดบทเรียน (Lesson learned) การดำเนินงาน

กิจกรรมในส่วนนี้โครงการได้มอบหมายให้นักวิชาการของมหาวิทยาลัยมหิดลที่ร่วมโครงการนี้ทำการวิเคราะห์ ถอดบทเรียนการดำเนินงานโครงการในส่วนต่างๆ โดยมุ่งเน้นวิเคราะห์กระบวนการทำงานเพื่อยกระดับงานให้มียุทธศาสตร์และวิธีวิทยาการวิจัยต่อไป ภาระงานส่วนนี้ดำเนินการแล้วเสร็จแล้วส่วนหนึ่ง (โปรดดูรายละเอียดจากบรรณานุกรม)

บทสรุป : ประชาคมพุทธมณฑลเมื่อวันวานและวันพรุ่งนี้

กระบวนการพัฒนาความเป็นประชาคมนั้นเป็นวิถีชีวิตของชุมชนที่ไม่มีวันจบสิ้น การดำเนินงานของคณะนักวิจัยกลุ่มนี้จากปี พ.ศ.2542 จวบจนปัจจุบันมีอาจกล่าวอ้างได้ว่าปฏิบัติการภารกิจสำเร็จแล้ว หากแต่พอลงมือได้ว่าการดำเนินงานที่ผ่านมาพอจะสรุปผลที่ปรากฏจนถึงปัจจุบันได้ดังนี้

- 1) ได้เกิดการเรียนรู้ที่สำคัญขึ้นในพื้นที่ มีความกระตือรือร้น การเห็นโอกาสของพลเมืองในการตัดสินใจเลือก (making choices) และสำนึกร่วมให้เห็นในกิจการสาธารณะของสมาชิกชุมชนส่วนหนึ่ง กระบวนการที่ผ่านมาพอจะกล่าวได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง (Citizenship education) ในชุมชนแห่งนี้
- 2) มีกลุ่มคนในชุมชนที่หลากหลายมาร่วมขบวนการอย่างต่อเนื่อง ประมาณ 150 คน มีนักศึกษาที่ผ่านขบวนการคัดกรองในฐานะนักวิชาการรุ่นใหม่ ประมาณ 50 คน

คนเหล่านี้เริ่มมีสำนึกสาธารณะ มีทัศนคติในการให้และแบ่งปันที่ชัดเจน (Sharing) เริ่มเห็นพ้องต้องกันเกี่ยวกับแนวทางร่วม (Common ground) บางประการ และเป็นกลุ่มคนที่มีพลังต่อการร่วมสร้างชีวิตสาธารณะที่ดีงาม (Healthy public life) อยู่ในปัจจุบัน ทรัพยากรเงินโดยการสนับสนุนจากมหาวิทยาลัย นับว่ามีความสำคัญต่อการขับเคลื่อนให้กิจกรรมการเรียนรู้ต่าง ๆ ดำเนินไปได้อย่างคล่องตัว แต่ความมุ่งมั่นจริงจังของผู้ร่วมขบวนการมีความสำคัญกว่า และน่าจะมีความสำคัญเป็นตัวชี้ขาดความมีสัมฤทธิ์ผลของโครงการเช่นนี้ด้วย

- 3) การดำเนินงานที่ผ่านมาเป็นโครงสร้างพื้นฐานที่ดี (Civic infrastructure) ต่อการดำเนินงานเรื่องอื่น ๆ ในชุมชนที่ต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วม เช่น เรื่องวิทยุชุมชน โครงการลงทุนทางสังคม (SIF) ประชากรรัฐ แผนชุมชน และหลักสูตรท้องถิ่น เป็นต้น
- 4) ความขัดแย้งในชุมชนที่มีอยู่มากในพื้นที่ เริ่มลดลงไปบ้าง มีสัญญาณของความไว้วางใจและการหาทางออกที่สร้างสรรค์ขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมในหลายโอกาส
- 5) อำเภอลำปางและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเริ่มเห็นว่ากระบวนการประชาคมเป็นแนวทางที่สมควรใส่ใจ เป็นสำนึกใหม่ของประชาชนในพื้นที่ องค์กรเหล่านี้ได้เข้ามาประสานติดต่อกับโครงการวิจัยฯ เพื่อให้ร่วมขับเคลื่อนดำเนินการในกิจกรรมสาธารณะมากขึ้น
- 6) ประชาชนในชุมชน, นักวิชาการ, ข้าราชการในท้องถิ่น, นักวิชาการรุ่นใหม่จำนวนหนึ่งได้รับการพัฒนาโดยกระบวนการในโครงการ มีศักยภาพเพิ่มมากขึ้นสามารถเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่มีทักษะ สามารถเป็นวิทยากรกระบวนการ เรียนรู้เทคนิควิธีต่าง ๆ สามารถจัดดำเนินการประชุมหาข้อสรุปในเวทีต่าง ๆ ได้ค่อนข้างดี (อย่างไรก็ตามยังมีความจำเป็นต้องพัฒนาในด้านทักษะการจับประเด็น การควบคุมประเด็น การเชื่อมประสานความคิด โดยเฉพาะการเชื่อมโยงเรื่องท้องถิ่นเข้ากับประเด็นที่กว้างไกลขึ้นในระดับมหภาค)
- 7) นักวิชาการจากมหาวิทยาลัยมหิดลกลุ่มศาลายาฟอรัม มีโอกาสในการพัฒนาชุมชนทางวิชาการและรับผิดชอบห่วงใย (concerns) ต่อสังคมโดยรอบมหาวิทยาลัยได้มากขึ้น พอมีความรู้ความเข้าใจมากขึ้นในเรื่องการบริหารโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการในลักษณะการวิจัยร่วมกับชุมชน พอมีความรู้และวิธีวิทยาในการพัฒนานักวิชาการรุ่นใหม่ และการขับเคลื่อนงานในทิศทางนี้
- 8) ครอบครัวและชุมชนโดยส่วนใหญ่อยู่ในภาวะอ่อนแอ ขาดความมั่นใจในศักยภาพของตนเอง มองเห็นความจำเป็นต้องแก้ปัญหาเฉพาะหน้าที่รุนแรงมากกว่า ภาพที่ปรากฏ

ส่วนใหญ่จึงพบความริรอลังเล โครงการฯ จะต้องสร้างกลไกสนับสนุนให้เกิดการขยายกลุ่มไปยังกลุ่มคนส่วนใหญ่เพิ่มขึ้นอีก

- 9) ยังมีความจำเป็นเป็นอย่างมากต่อการเปลี่ยนวิธีคิด (mind set) ของบุคลากรในระบบราชการส่วนใหญ่ที่มักไม่ชอบคิดอย่างใคร่ครวญ ไม่สนใจเรื่องความต่อเนื่อง มักคิดว่ารู้แล้ว ยังมีมุมมองทางรัฐกิจ (State affairs) มากกว่ามุมมองทางสาธารณกิจ (Public affairs)
- 10) แม้จะมีนักวิชาการจำนวนหนึ่งมาร่วมกันดำเนินงานในลักษณะทีมสหวิทยาการ แต่การสื่อสารหรือสร้างให้เกิดข้อตกลงร่วมในเรื่องกรอบความคิด (Conceptual framework) นับเป็นภาวะที่ยากและมีความท้าทายเป็นอย่างมาก
- 11) แม้มหาวิทยาลัยจะสนับสนุนให้นักวิชาการกลุ่มศัลยาฟอรัมดำเนินงานในแนวทางนี้ แต่ระบบงบประมาณของราชการยังขึ้นอยู่กับระบบปีงบประมาณต้องดำเนินการให้เสร็จสิ้นภายในระยะเวลาที่กำหนด แต่การวิจัยเชิงปฏิบัติการในลักษณะนี้ต้องอาศัยการทำงานเชิงกระบวนการ มีเงื่อนไขในชุมชนเกี่ยวข้องเป็นอย่างมาก ภาวะดังกล่าวทำให้โครงการมีอาจดำเนินการได้รวดเร็วตามกำหนด เช่น การวิจัยทั่ว ๆ ไป ยังผลให้โครงการถูกตัดงบประมาณไปในบางงวดของบางปีงบประมาณ
- 12) นักวิจัยจากมหาวิทยาลัยในโครงการนี้ แม้มีธาตุความสนใจในการสร้างกระบวนการประชาสังคม แต่การรับรู้ของชุมชนที่ยอมรับสัมพันธ์ภาพทางอำนาจที่เหนือกว่าระหว่างนักวิจัยจากมหาวิทยาลัยและนักวิจัยในท้องถิ่น (Local researchers) ก็ยังปรากฏให้เห็นอยู่ สิ่งนี้จะต้องเพิ่มความระมัดระวังยิ่งขึ้นในอนาคต

ในช่วงต่อไปจากนี้โครงการวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑลยังมีกิจกรรมที่ดำเนินการต่อเนื่องไปในชุมชนแห่งนี้ โดยเฉพาะกิจกรรมสนับสนุนการเคลื่อนไหว การหนุนเสริมกลไกการเรียนรู้ในท้องถิ่น การผลักดันให้แผนชุมชนนำไปสู่การปฏิบัติจริง การพัฒนาผู้นำเครือข่ายในรูปแบบใหม่ รวมทั้งการถอดบทเรียนด้านวิธีวิทยาของโครงการต่อเนื่องไปอีกระยะหนึ่ง

“It is better to light a single candle than to curse the darkness”

คุณูปการ : ผู้เขียนขอขอบคุณ ศ.ดร.นงลักษณ์ วิรัชชัย ที่สนับสนุนให้นำเสนองานวิจัยชิ้นนี้ ขอขอบคุณ ดร.อุทัย ดุลยเกษม ซึ่งผู้เขียนและคณะได้นำความคิดจากการพูดคุยรับฟังทัศนะของท่านหลาย ๆ ครั้งมาประยุกต์ปฏิบัติการในโครงการนี้ รวมทั้งขอขอบคุณผู้ร่วมงานจากมหาวิทยาลัยมหิดลและจากชุมชนพุทธมณฑลทุกท่านที่ได้ร่วมเรียนรู้ด้วยกันมาโดยต่อเนื่อง

เอกสารอ้างอิง

- โครงการวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑล มหาวิทยาลัยมหิดล. (2543). **การประชุมนำเสนอองค์ความรู้ท้องถิ่นพุทธมณฑล**. ในวันที่ 16 - 17 มิถุนายน 2543 ณ วังยางวีรีสอร์ท จ.สุพรรณบุรี.
- _____. (2545). **การสัมมนาเชิงปฏิบัติการพลังสร้างสรรค์เชิงบวกเพื่อขับเคลื่อนชุดโครงการร่วมสร้างสรรค์ชีวิตชีวาพุทธมณฑล**. ในวันที่ 22 - 23 มิถุนายน 2545 ณ โรงแรมรอยัลเจมส์ ลอดจ์ จ.นครปฐม.
- ธเนศ อภรณ์สุวรรณ. (2544). “ทฤษฎีประชาสังคม” ใน **การวิเคราะห์สถานการณ์สังคมด้วยตนเอง**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาการเมือง.
- เยาวรัตน์ พลายน้อย, บรรณาธิการ. (2544). **องค์ความรู้ท้องถิ่นอำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม : ทูทางเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และระบบนิเวศ**. โครงการวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑล มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ประภาพรรณ อุ่นอบ, บรรณาธิการ. (2544). **องค์ความรู้ท้องถิ่นอำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม : ทูทางสังคมและวัฒนธรรม**. โครงการวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑล มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ปรีชา คุณินทร์พันธุ์ และสุรัชย์ หวันแก้ว, บรรณาธิการ. (2543). **ชนบทศึกษาในมหาวิทยาลัยในกรุงเทพฯ**. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระไพศาล วิสาโล. (2543). “พุทธศาสนากับประชาสังคม” ใน จรัญ โฆษณานันท์ (บรรณาธิการ) **วิถีสังคมไท สรรนิพนธ์ทางวิชาการเนื่องในสาระหนึ่งศตวรรษปรีดี พนมยงค์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก.
- วิรัตน์ คำศรีจันทร์, บรรณาธิการ. (2544). **องค์ความรู้ท้องถิ่นอำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม : การจัดตั้งตนเองและการเรียนรู้ทางสังคมของภาคประชาชน**. โครงการวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑล มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ศุภวัลย์ พลายน้อย, บรรณาธิการ. (2544). **องค์ความรู้ท้องถิ่นอำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม : นักวิชาการรุ่นใหม่กับการพัฒนาองค์ความรู้ท้องถิ่นพุทธมณฑล**. โครงการวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑล มหาวิทยาลัยมหิดล.
- _____, บรรณาธิการ. (2544). **องค์ความรู้ท้องถิ่นอำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม : พุทธมณฑลในระดับมหภาค**. โครงการวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑล มหาวิทยาลัยมหิดล.

- สมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์. (2544). “วิพากษ์ความคิดนอกกระแสหลักในสังคมไทย” ใน **การวิเคราะห์สถานการณ์สังคมด้วยตนเอง**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาการเมือง.
- สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. (2544). **แนวคิดในการศึกษาขบวนการภาคประชาชน**.
- สุริชัย หวันแก้ว. (2543). **ความคับแคบของโลกาภิวัตน์ : สังคมวิทยาของโลกาภิวัตน์กับการพัฒนาสังคมไทย**. เอกสารวิชาการศูนย์ศึกษากการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อเนก เหล่าธรรมทัศน์. (2542). “ประชาสังคม ความเป็นพลเมือง และประชาธิปไตยท้องถิ่น : ธรรมรัฐที่ควรไฝหา” ใน พัชรี สีโรส (บรรณาธิการ) **ความขัดแย้งในสังคมไทยยุควิกฤตเศรษฐกิจ**. กรุงเทพมหานคร: โครงการปริญญาโทสำหรับนักบริหาร สาขาบริหารรัฐกิจ.
- Fowler, Alan. (1996). **Strengthening Civil Society in Transition Economics, From Concept to Strategy : Mapping an Exit in a Maze of Mirrors**.
- Mathews, David. (1999). **Politics for People : finding a responsible public voice**. Charles f. Kettering Foundation.
- Peck, Scott M. (1993). **A World Waiting to be Born : Civility Rediscovered**. New York: Bantam Book.
- Putnam, Robert D. (1993). **Making Democracy Work : Civic Traditions in Modern Italy**. Princeton: Princeton University Press.

ภาคผนวก

องค์ความรู้ท้องถิ่น อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐมที่พัฒนาขึ้น ในโครงการวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑล

- มิติทางวัฒนธรรมประชาสังคมภายใต้บริบทของชมรมชีวเกษม ประชาคมสุขภาพแบบองค์รวมพุทธมณฑล
- การรวมกลุ่มทางสังคมในพุทธมณฑล
- คลองกับวิถีชีวิตชาวพุทธมณฑล
- ทรัพยากรท่องเที่ยวและแหล่งนันทนาการในอำเภอพุทธมณฑล
- องค์ความรู้ท้องถิ่นของเกษตรกรและอาชีพท้องถิ่นในพุทธมณฑล
- นวัตกรรมกับสารกำจัดศัตรูพืช
- ปรากฏการณ์การใช้สารเคมีของเกษตรกรนาผักกระเฉด
- การก่อเกิดและวิถีชุมชนหอพักและบ้านเช่าในพุทธมณฑล
- ร้านค้าแผงลอยข้างถนนในเขตอำเภอพุทธมณฑล
- การมีส่วนร่วมในการป้องกันอาชญากรรมของผู้พักอาศัยในหมู่บ้านจัดสรร
- การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนต่อการพัฒนาการเมืองท้องถิ่น
- โครงการเศรษฐกิจพอเพียงในวิถีของชาวพุทธมณฑล
- การศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประกอบอาชีพ
- ความคิดเห็นของนักศึกษาระดับปริญญาตรีมหาวิทยาลัยมหิดลต่อกิจกรรมนักศึกษาและประชาคมนักศึกษา
- พลังประวัติศาสตร์ท้องถิ่นต่อการพัฒนาชุมชน
- ทูตทางสังคมด้านศาสนาในอำเภอพุทธมณฑล
- วิถีสังคมของชาวนาบัว
- สังคมกับวิถีสาธารณะข้างถนนของคนพุทธมณฑล
- หน้าที่ของนักวิชาการและประชาสังคม
- พัฒนาการทางการเมืองและการปกครองท้องถิ่นพุทธมณฑล
- โครงสร้างทางเศรษฐกิจของอำเภอพุทธมณฑล
- ระบบบริการด้านสาธารณสุขอำเภอพุทธมณฑล
- วิสัยทัศน์ภาคประชาชนจากกรณีการเลือกตั้งเทศบาลตำบลศาลายา
- การพัฒนานักวิชาการประชาสังคมรุ่นใหม่
- การสร้างองค์ความรู้ท้องถิ่นรอบที่ 1 : นัยยะสำคัญของการเปลี่ยนแปลง

- การประเมินความก้าวหน้าโครงการวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑล
- การวิจัยและพัฒนากระบวนการเพื่อการเรียนรู้สังคมและนิเวศวิทยาของเด็ก
- กลุ่มอาชีพ เกษตรกรรม : ศูนย์รวมเห็ดบ้านอรุณภูมิ
- การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านผู้นำในการจัดการเรียนการสอน
- การถอดบทเรียนการวิจัยและพัฒนากิจกรรมโครงการพี่น้องพุทธมณฑลร่วมใจสานสายใยรักศาสตร์ของมหาสวัสดิ์
- ศักยภาพบุคลากร : มิติสุขภาพภาคประชาชน
- ศักยภาพบุคลากร : มิติการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตร
- กระบวนการเรียนรู้และศักยภาพในการดูแลสุขภาพของสตรีพุทธมณฑล
- การสื่อสารแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อเปิดสู่โลกกว้างของชุมชนพื้นถิ่น

ตัวอย่างกิจกรรมการเรียนรู้ในโครงการวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑล

- การขับเคลื่อนเพื่อร่วมดำเนินการปฏิรูปการเรียนรู้และหลักสูตรท้องถิ่น
- แนวทางการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน
- การพัฒนาสื่อการเรียนการสอนจากความเป็นจริงในท้องถิ่น
- ศิลปะชุมชนและการออกแบบสู่การพัฒนาผลิตภัณฑ์
- ตำรับแพทย์แผนไทยและยาพื้นบ้านจากบัวของชาวพุทธมณฑล
- บทเรียนกลุ่มนกอ้อยชายคลอง พุทธมณฑล การเรียนรู้ชีวิต นิเวศถิ่นฐาน และภูมิปัญญาท้องถิ่น
- “ชาวบ้านชาวเมือง” ยุทธศาสตร์สื่อเล็กและสื่อทางเลือกเพื่อขับเคลื่อนประชาคม สื่อเพื่อการเรียนรู้ และการเปลี่ยนแปลงสังคมพุทธมณฑล
- ยาเสพติด : รูปแบบการรักษาแบบมานุษยวิทยาและการมีส่วนร่วมในชุมชน
- คำสอนจากถิ่นฐาน : ศิลปะการจัดดอกไม้ สอนน้ำ และสิ่งตกแต่งจากบัวและวัตถุดิบธรรมชาติในพื้นที่
- เส้นทางนี้มีเพื่อน
- กลุ่มกีฬาเล่นและเรียนรู้
- ชุมนิทรรศการรณรงค์สำนึกสาธารณะเพื่อร่วมสร้างสรรค์ชีวิตเมืองให้น่าอยู่
- การสัมมนาเชิงปฏิบัติการขับเคลื่อนวาระพุทธมณฑล “พุทธมณฑลสู่ศตวรรษที่ 21”

จุลสารชาวบ้านชาวเมืองเพื่อการสื่อสารทางสังคม (Social Communication)

ในท้องถิ่นพุทธมณฑล

- ฉบับเดือนมิถุนายน 2542
“ข่าวความเคลื่อนไหวประชาสังคม”
- ฉบับย่อยเดือนมิถุนายน 2542
“ข่าวความเคลื่อนไหวประชาสังคม”
- ฉบับเดือนสิงหาคม 2543
“แนะนำโครงการวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑล”
- ฉบับเดือนสิงหาคม 2543 ฉบับที่ 2
“วัฒนธรรมพลเมืองกับการเมืองแบบเลือกตั้ง”
- ฉบับเดือนกันยายน 2543
“บทความเพื่อการเรียนรู้ร่วมกัน”
- ฉบับปีที่ 2 ฉบับที่ 5 เดือนตุลาคม 2543
“จม.ถึงนาย...สะท้อนภาพสังคมไทย”
- ฉบับปีที่ 2 ฉบับที่ 6 เดือนพฤศจิกายน 2543
“พุทธมณฑลเมืองน่าอยู่ วิสัยทัศน์ภาคประชาชน”
- ฉบับปีที่ 2 ฉบับที่ 7 เดือนมกราคม 2543
“ฉบับพิเศษปิดม่านศตวรรษที่ 20”
- ฉบับปีที่ 3 ฉบับที่ 1 เดือนมกราคม 2544
“ฉบับบานเช้า เปิดม่านศตวรรษที่ 21”
- ฉบับปีที่ 3 ฉบับที่ 2 เดือนกุมภาพันธ์ 2544
“ฉบับบานขึ้น สังคมเพื่อการศึกษาเรียนรู้”
- ฉบับปีที่ 3 ฉบับที่ 3 เดือนกรกฎาคม 2544
“ฉบับบานแฉ่ง เวิร์คช็อป ขับเคลื่อนวาระพุทธมณฑล”
- ฉบับปีที่ 3 ฉบับที่ 4 เดือนพฤศจิกายน 2544
“ฉบับบาน...รับลมหนาว Local Agenda Setting”
- ฉบับปีที่ 4 ฉบับที่ 1 เดือนมีนาคม 2545
“ฉบับบานเช้า...การพัฒนาหลักสูตรและวิธีเรียนรู้ในท้องถิ่นพุทธมณฑลโดยพหุภาคี”
- ฉบับปีที่ 4 ฉบับที่ 2 เดือนมิถุนายน 2545
“ฉบับเบิกบานมีชีวิตชีวา...วิทยุชุมชนเพื่อพุทธมณฑลเมืองน่าอยู่”